

Міністерство охорони здоров'я України
Українська медична стоматологічна академія

ЗАТВЕРДЖЕНО
на засіданні кафедри
медицини катастроф
та військової медицини
« ____ » _____ 2020
Протокол № 2 від 28.08.2020 р.

Зав. кафедри

К.В. Шепітько

Методичні вказівки
для самостійної роботи студентів
під час підготовки до практичного (семінарського) заняття
та на занятті

Навчальна дисципліна	Підготовка офіцерів запасу
Модуль № 2	Основи організації медичного забезпечення населення і військ
Тема заняття	Нормативно-правові засади цивільного захисту в Україні. Захист населення і територій від надзвичайних ситуацій
Курс	2
Факультет	Медичний №1, Медичний №2, стоматологічний.

Полтава-2020 р.

1. Актуальність теми:

Сучасний розвиток України за умов системної трансформації характеризується як перманентно складний, а часом навіть із провалами екстремальності. Глобальний розвиток людської цивілізації, крім позитивних надбань, породив чисельні загрози життєво важливим інтересам людини і громадянина, суспільства і держави. Значне місце серед цих загроз займають небезпеки техногенно-природної сфери. Багато з них у тій, чи іншій мірі притаманні й Україні. У зв'язку з цим, велика роль у забезпеченні техногенної та природної безпеки відводиться саме Єдиній державній системі цивільного захисту населення і територій. Значна кількість великих катастроф, що сталася останнім часом у світі і на території України, серед яких особливе місце займає Чорнобильська (1986), змінили традиційну орієнтацію системи цивільного захисту з вирішення завдань виключно воєнного часу на захист населення і територій від надзвичайних ситуацій мирного часу, а також перехід від галузевого (відомчого) до функціонального (інтегрованого) принципу реагування.

Цивільний захист здійснюється з метою реалізації державної політики, спрямованої на забезпечення безпеки та захисту населення територій, матеріальних і культурних цінностей та доквілля від негативних наслідків надзвичайних ситуацій у мирний час та особливий період, подолання наслідків надзвичайних ситуацій, зокрема наслідків надзвичайних ситуацій на територіях іноземних держав відповідно до міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

В основу цивільного захисту населення покладені положення міжнародного гуманітарного права та стаття 3 Конституції України, в якій наголошується, що людина, її життя, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

2. Конкретні цілі:

-Вивчити основні положення Міжнародного гуманітарного права.

-Знати завдання і діяльність Цивільної оборони у відповідності до Женевських Конвенцій; становлення цивільної захисту України. Державна служба України з надзвичайних ситуацій.

- Знати основні напрямки, правові-основи, принципи та завдання державної політики у сфері цивільного захисту. Склад та основні завдання сил цивільного захисту. Організація цивільного захисту в зарубіжних країнах та міжнародне співробітництво України у сфері цивільного захисту.

Компетентності та результати навчання формуванню яких сприяє дисципліна (взаємозв'язок з нормативним змістом підготовки здобувачів вищої освіти, сформульованим у термінах результатів навчання у Стандарті).

Згідно з вимогами стандарту дисципліна забезпечує набуття студентами **компетентностей**:

-інтегральна: Здатність розв'язувати типові та складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у професійній діяльності у галузі охорони здоров'я, або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується комплексністю та невизначеністю умов та вимог. Здатність особистості до організації інтегрального гуманітарного освітнього простору, формування єдиного образу культури або цілісної картини світу.

-загальні: Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях. Здатність до здійснення саморегуляції, ведення здорового способу життя, здатність до адаптації та дії в новій ситуації. Здатність до вибору стратегії спілкування; здатність працювати в команді; навички міжособистісної взаємодії. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, здатність вчитися і бути сучасно навченим. Визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов'язків.

-спеціальні (фахові, предметні): Здатність до проведення лікувально-евакуаційних заходів. Здатність до визначення тактики надання екстреної медичної допомоги. Навички надання екстреної медичної допомоги. Навички виконання медичних маніпуляцій.

3. Базові знання, вміння, навички, необхідні для вивчення теми (міждисциплінарна інтеграція)

Назви попередніх дисциплін	Отримані навички
1. Історія медицини	1. Знати роль вітчизняних вчених в розвитку та організації медицини надзвичайних ситуацій.
2. Цивільний захист	2. Основні заходи захисту населення і територій при НС.
3. Основи права	3. Вміти використовувати загальні правові принципи для пояснення дій і вчинків лікаря за умов виникнення НС.
	4. Будову та фізіологічні основи

4.Анатомія людини, нормальна фізіологія	функціонування органів та систем людини. Визначити важкість і локалізацію ураження.
5. Загальна гігієна і екологія	5. Обґрунтувати необхідність оптимальної взаємодії людини і довкілля для збереження здоров'я
6. Внутрішні хвороби	6. Вміти оцінювати загальний стан хворого, проводити огляд та сортування постраждалих за ступенями тяжкості

4. Завдання для самостійної роботи під час підготовки до заняття та на занятті:

1.Основні положення Міжнародного гуманітарного права. Завдання і діяльність Цивільної оборони у відповідності до Женевських Конвенцій і Додаткових до них Протоколів. Становлення цивільного захисту України. Державна служба України з надзвичайних ситуацій.

2.Основні напрямки, правова основа, принципи та завдання державної політики у сфері цивільного захисту.

3.Єдина державна система цивільного захисту.

4.Склад та основні завдання сил цивільного захисту. Основні заходи у сфері цивільного захисту.

5.Організація цивільного захисту в зарубіжних країнах та міжнародне співробітництво України у сфері цивільного захисту

4.1. Перелік основних термінів, параметрів, характеристик, які повинен засвоїти студент при підготовці до заняття:

Термін	Визначення
Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС)	є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ і який реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також

Сили цивільного захисту	гідрометеорологічної діяльності. це спеціальні формування, які призначені для виконання у мирний час та в особливий період заходів та робіт щодо захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, ліквідації цих надзвичайних ситуацій та їх наслідків, а також виконання інших завдань, що стосується їх компетенції.
Спеціалізовані служби цивільного захисту	це складова частина сил цивільного захисту які призначені для забезпечення заходів цивільного захисту, виконання специфічних робіт, пов'язаних з радіаційною і хімічною небезпекою, великим руйнуванням, аварійними ситуаціями на нафто - газодобувних підприємствах, до них відносяться служби: інженерні, комунально-технічні, матеріального забезпечення, медичні, зв'язку і оповіщення та ін.

4.2. Теоретичні питання до заняття:

1. Міжнародне гуманітарне право на захисті життя і здоров'я постраждалого населення.
2. Конституція України про захист життя, здоров'я і безпеку людини.
3. Кодекс цивільного захисту України. Закон «Про екстрену медичну допомогу».
4. Державна політика у сфері забезпечення безпеки і захисту людей при надзвичайних ситуаціях.
5. Єдина державна система цивільного захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру, структура та режими її діяльності. Мета, завдання, принципи цивільного захисту населення і територій.

6. Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС України). Сили і засоби цивільного захисту.

7. Поняття про надзвичайні ситуації. Класифікація та основні причини виникнення надзвичайних ситуацій в Україні.

8. Медико-санітарні наслідки стихійних лих і техногенних катастроф. Надзвичайні ситуації соціально-політичного характеру та їх наслідки .

4.3. Практичні роботи (завдання), які виконуються на занятті:

1. Знати правові основи цивільного захисту в Україні .

2. Знати мету і завдання цивільного захисту.

3. Знати основні заходи захисту населення і території.

4. Знати медико-санітарні наслідки стихійних лих і техногенних катастроф.

Зміст теми:

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА.

Для того, щоб мати уявлення про виникнення Женевських Конвенцій 1949 року та загальні напрямки розповсюдження Положень Конвенцій, необхідно розглянути деякі історичні події, внаслідок яких було зроблено перші кроки у розробці міжнародного гуманітарного права. До видатних подій другої половини минулого століття відноситься створення Міжнародного Товариства Червоного Хреста, одним із ініціаторів започаткування якого, вважається швейцарський громадський діяч лауреат Нобелівської премії миру А. Дюнану (1828 - 1910 рр.). У червні 1859 року, під час своєї мандрівки по Ломбардії Анрі Дюнан був свідком битви при Сольферіно. Будучи враженим страшною картиною залишених на полі бою солдат, які вмирили в муках через безпорадність військово-медичної служби, він відразу ж почав організовувати рятувальні операції, покликавши на допомогу місцеве населення. Усе, що йому довелось тоді пережити, Анрі Дюнан описав у своїй книзі "Згадка про Сольферіно", яка вразила всю Європу. В ній же він звернувся до світу із закликом, по-перше, створити в мирний час добровільне товариство допомоги, медичні сестри якого будуть готові турбуватися про поранених під час війни, по-друге, прийняти міжнародну угоду, яка гарантувала б цим добровольцям визнання і повагу.

Заснування Міжнародного комітету Червоного Хреста. У лютому 1863 році п'ять відомих мешканців Женеви - Анрі Дюнан, Гюстав Муаньє, Луї Аппія, Теодор Монцар і генерал Піом Анрі і Дюфур - на терені філантропічної організації "Суспільна користь" вирішили заснувати Міжнародний комітет допомоги пораненим, який в 1876 році почали називати Міжнародним комітетом Червоного Хреста. Його емблема - червоний хрест на білому тлі.

Сам же Дюнан писав, що «виникненням Червоного Хреста ми зобов'язані відомій англійці», маючи на увазі Флоренс Найтінгейл (1820-1910 рр.), яка увійшла в історію світової медицини як героїня Кримської війни 1853-1856 рр.. і творець системи заходів підготовки медсестер в Англії. Коли розпочалася Кримська війна, Флоренс було 34 роки. Вона змалку цікавилась роботою в лікарнях, спостерігала за благочинною діяльністю лютеранських черниць. У листопаді 1854 року Найтінгейл вирушила до Криму на чолі загону, що налічував 38 сестер-добровольців. У Скутарі вони організували свій шпиталь. Флоренс допомагала лікарям під час операцій, дбала про поліпшення обслуговування поранених. Після повернення на батьківщину вона заснувала в Лондоні першу в Європі світську школу сестер милосердя. Медаллю, що носить її ім'я, нагороджено сотні самовідданих працівниць та активістів Червоного Хреста в усьому світі, в тому числі, тринадцять - в Україні. На її честь італійці встановили в місті Флоренції скульптурне статую з написом про те, що Найтінгейл «була прикладом служіння людям і прообразом міжнародного милосердя, носієм якого став пізніше Червоний Хрест ...» Ім'ям Ф. Найтінгейл названі Міжнародний грошовий фонд для використання коштів в організації медичного милосердя, багато медичних навчальних закладів; заснована медаль, якою нагороджуються кращі медичні сестри в різних країнах.

На думку вчених та істориків, ідея допомоги пораненим і хворим на війні і в мирний час ще раніше висловлювалася хірургом М. І. Пироговим і діячем Російського товариства Червоного Хреста А. Ф. Таборовскім. В серпні 1814 р. в Росії був заснований комітет, який мав на меті «надавати заступництво особам, які отримали рани, каліцтва травматичного походження і удари, як під час військових дій, так і в мирний час ...». Виконуючи патріотичний обов'язок М.І. Пирогов в 1854-1885 року уперше сформував загани сестер милосердя для догляду за пораненими й хворими солдатами, створив спеціалізовані підрозділи сестер, кожний з яких займався своєю справою. 158 сестер громади, які працювали в безперервно обстрілюваному обложеному місті, були нагороджені бронзовими медалями за оборону Севастополя. Рятуючи людські життя, вони сортували поранених за важкістю стану, асистували під час операцій, транспортували поранених і хворих, які не потребували негайної операції. Саме ними і саме тут закладено підвалини Червоного Хреста як спеціальної організації з надання допомоги пораненим у бою.

Тож не випадково Анрі Дюнан, засновник офіційного Міжнародного товариства Червоного Хреста, згодом зазначав, що думка про створення Товариства виникла в нього під впливом починань М.І. Пирогова.

Діяльність Червоного Хреста в Україні ХХ століття. Українська ланка Червоного Хреста, надавала допомогу військово-медичній службі армій багатьох країн. Загани Товариства діяли у Франції та Пруссії за часів франко-пруської війни 1870 року, вони допомагали абіссінцям у боротьбі з Італією (1895-1896 рр.), навіть

дісталися Південної Африки, щоб піклуватися про поранених на англо-бурській війні 1899-1902 років. Так, в Україні поліклініка Червоного Хреста функціонувала в Харкові. Тут професором І. Троїцьким у 1902 році була заснована дитяча лікарня. Київська та Подільська філії Червоного Хреста взяли участь у заснуванні в Києві Товариства боротьби із заразними хворобами та будівництві при ньому Бактеріологічного інституту, лікарні для чорноробів. Силами медиків-активістів Червоного Хреста була створена філія в Підніпров'ї.

ЗАВДАННЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ ЦИВІЛЬНОЇ ОБОРОНИ У ВІДПОВІДНОСТІ ДО ЖЕНЕВСЬКИХ КОНВЕНЦІЙ І ДОДАТКОВИХ ДО НИХ ПРОТОКОЛІВ.

Правове оформлення гуманітарного права бере свій початок із середини ХІХ сторіччя. У 1864 році на Дипломатичній конференції, скликаній під елітою Швейцарського уряду, в Женеві 12 держав підписали першу Женевську конвенцію «Про поліпшення долі поранених воїнів у діючих арміях», що започаткувала міжнародне гуманітарне право. У 1899 році в Гаазі була підписана конвенція (фр. convention; від лат. conventio — договір, угода — міжнародна угода з якихось спеціальних питань), яка поширювала принципи женеvської конвенції.

У 1906 році положення конвенції було удосконалено та доповнено. У 1907 році Четверта Гаазька конвенція визначила категорію комбатантів, яким надається статус військовополонених, та умови поводження з полоненими. Ці конвенції були ще раз підтвержені та доповнені у 1929 році. В 1949 році на дипломатичній конференції, були розглянуті тексти попередніх конвенцій, що у кінцевому варіанті стали називатися Женевськими конвенціями і на теперішній час містять близько 600 положень.

За основу в Женевських конвенціях взято принципи поваги до людської особистості, та людської гідності.

Під час війни людина повинна дотримуватись певних норм гуманності навіть щодо ворога. Ці норми викладені у чотирьох Женевських конвенціях від 12 серпня 1949 року.

1. "Про поліпшення долі поранених та хворих в діючих арміях".
2. "Про поліпшення долі поранених, хворих та осіб зі складу збройних сил які зазнали корабельної аварії на морі".
3. "Про поводження з військовополоненими".
4. "Про захист цивільного населення під час війни".

Конвенціями висуваються вимоги, що особи, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях, а також особи, недієздатні внаслідок хвороби, поранення, взяття у

полон чи з інших причин, - повинні поважатися, щоб їм надавався захист від наслідків війни і щоб усім, хто страждає, без винятку, надавалася необхідна допомога чи необхідний догляд.

Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) як ініціатор міжнародного гуманітарного права у 1963 р. прийшов до висновку, що Женевські Конвенції 1949 р., зберігаючи своє значення, стали недостатніми в умовах сучасних воєн і вже не будуть здатними надати жертвам необхідний захист. Тому він запропонував проекти двох Додаткових Протоколів, які обговорювалися на різних високих рівнях протягом майже десяти років.

8 червня 1977 року за ініціативою Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ) в Женеві представниками 102 країн на дипломатичній конференції було прийнято два Додаткові Протоколи до Женевської конвенції 1949 року.

Протоколи містять ряд вимог, які повинні виконуватися:

- під час міжнародних збройних конфліктів (Протокол перший);
- під час неміжнародних збройних конфліктів (Протокол другий).

Починаючи з того часу, ці тексти стали своєрідним загальним надбанням, на яке відтепер можна було посилається за певних обставин та знання яких стало необхідним як для фахівців, так і для широкої громадськості.

Через Додаткові Протоколи цей захист поширюється на кожну особу, що постраждала в результаті збройного конфлікту. Окрім цього, сторонам, які беруть участь у конфлікті, та комбатантам ставиться за обов'язок утримуватися від нападу на цивільне населення та цивільні об'єкти, а також вести свої воєнні дії відповідно до загальноновизначених правил та законів гуманності.

Усі чотири Женевські Конвенції та Додаткові Протоколи спрямовані на захист жертв війни. Але кожний з цих документів має свої повноваження та сфери застосування.

Перша Женевська Конвенція "Про поліпшення долі поранених та хворих у діючих арміях" та *Друга* Женевська Конвенція "Про поліпшення долі поранених, хворих та осіб зі складу збройних сил, які зазнали корабельної аварії на морі" забезпечують захист поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії.

Забороняється посягати на їхнє життя та завдавати їм шкоди їм повинні підбирати, поводитися з ними гуманно та надавати їм максимально можливий медичний догляд, якщо цього потребує їхній стан.

У разі взяття у полон поранених, хворих чи осіб зі складу збройних сил ворога, кожен із противників повинен надавати їм такий же догляд, як і своїм пораненим.

Жодне тіло померлого не повинно бути віддане землі, морю чи спаленню без попереднього визначення особи та констатації смерті відповідними фахівцями. Цивільне населення згідно з цими ставитися з повагою до поранених, хворих навіть якщо вони належать до ворожої сторони, а також не повинно допускати актів насильства до них.

Цивільним особам дозволяється підбирати та доглядати поранених та хворих незалежно від приналежності до тієї чи іншої з воюючих сторін, за це населення не повинно зазнавати переслідувань. Навпаки, цим особам належить надавати підтримку в їхніх діях.

У *Першій і Другій* Женевських конвенціях приділено велику увагу питанням захисту медичного та духовного персоналу. Потрапивши до рук ворога, особи зі складу духовного чи медичного персоналу повинні мати можливість продовжувати виконання своїх функцій щодо догляду за пораненими та хворими. Затримані особи, які не є необхідними для догляду за військовополоненими, підлягають репатріації.

Третя Женевська конвенція — «Про поводження з військовополоненими» — визначає статус комбатанта (фр. *combattant*; *combattre* — вести бій, воювати — у міжнародному праві особа, що входить до складу збройних сил воюючої країни і безпосередньо бере участь у воєнних діях) та військовополоненого.

Згідно з Конвенцією, особи, які входять до складу збройних сил, що перебувають у конфлікті, є комбатантами (окрім медичного та духовного персоналу), а будь-який комбатант, котрий потрапляє під владу протилежної сторони, стає військовополоненим. Конвенція вимагає з усіма військовополоненими поводитися однаково. Військовополонені знаходяться під владою супротивника, а не окремих осіб чи військових частин, які захопили їх у полон.

Держава, що утримує військовополонених, зобов'язана безкоштовно забезпечити їх достатньою кількістю їжі, одягом, а також житловими умовами, рівнозначними тим, що надаються її власним військам, і медичною допомогою, якщо цього буде вимагати здоров'я військовополонених.

Військовополоненим, за винятком офіцерів, може бути поставлена вимога виконувати роботу за невелику винагороду в умовах, що не гірші від умов праці громадян держави, яка утримує полонених. Однак їх не повинні примушувати до діяльності військового характеру, а також до небезпечних робіт, які загрожують їхньому здоров'ю, або до принизливих робіт. З самого початку військовополонені повинні мати можливість оповістити свої сім'ї, а також Центральне агентство розшуку МКЧХ. Після закінчення воєнних дій військовополонені повинні бути негайно звільнені.

Четверта Женевська конвенція «Про захист цивільного населення під час війни» встановлює певні норми захисту, які стосуються кожної особи, яку зачепить збройний конфлікт, незалежно від її національності чи території, на якій вона проживає. Особливу увагу в цій Конвенції приділено цивільним особам, які знаходяться під владою супротивника, їх поділяють на дві категорії: цивільні особи, які знаходяться у країні супротивника, та населення на окупованій території. Обидві ці категорії за будь-яких обставин мають право на повагу до їхньої особи, честі, сімейних прав, релігійних переконань, обрядів, звичок та звичаїв. З ними завжди повинні поводитися гуманно, не застосовувати ніякі заходи примусу. Забороняється депортація чи вигнання населення. Будь-яке залучення до праці у примусовому порядку обмежується суворими правилами. Так, за будь-яких обставин не можна залучати до праці осіб, яким не виповнилося 18 років, а працюючих забороняється силувати виконувати будь-яку роботу, що змушувала б їх брати участь у воєнних операціях. Сторона, що окупує, повинна піклуватися про долю дітей, підтримувати санітарні служби та служби гігієни, а також стежити за постачанням населення, зокрема сприяти доставці посилок.

Цивільні особи, які знаходяться у країні супротивника, можуть покинути її, якщо це не суперечить вимогам безпеки. Дуже багато доповнень до Четвертої конвенції стосовно захисту цивільного населення і цивільних об'єктів внесено з прийняттям Додаткових протоколів і зокрема Першого — «Міжнародні воєнні конфлікти».

У міжнародному гуманітарному праві «цивільною особою» вважається кожна особа, яка не є комбатантом. Населення, яке складається із цивільних осіб, є цивільним. Воно, як і окремі цивільні особи, не повинно бути об'єктом нападу, забороняється насильство та загроза насильства. З метою забезпечення захисту цивільного населення забороняється нападати на цивільні об'єкти, до яких належать всі об'єкти, що не є військовими.

Щодо цивільних об'єктів забороняється:

- здійснювати будь-які акції проти історичних пам'яток, творів мистецтва та місць культу, що становлять культурну і духовну спадщину народів;

- нападати на об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення, спричиняти голод серед цивільного населення як метод ведення війни. Цестосується складів з продуктами харчування; сільськогосподарських районів, які виробляють продукти харчування, посівів; худоби, споруд для постачання та забезпечення запасів питної води; іригаційних (нім. Irrigation, франц. irrigation; від лат. irrigatio — полив, зрошення — штучне зрошення полів) споруд.

Не підлягають нападу також споруди, що несуть у собі небезпечні сили (греблі, дамби і атомні електростанції та ін.) і внаслідок руйнування яких можливі великі і тяжкі втрати серед цивільного населення.

Для розпізнавання таких об'єктів конфліктуючі сторони повинні (мають право) позначати їх спеціальним міжнародним знаком у вигляді трьох кіл яскраво-оранжевого кольору однакового розміру, розміщених на одній осі на відстані від одного, рівній одному радіусу кола.

Багато уваги приділяється питанням захисту природного середовища, адже це впливає на умови життєдіяльності населення.

мал. 1. Спеціальний міжнародний знак цивільної оборони для обладнання споруд, які несуть у собі небезпечні сили .

Заборонено використання методів і засобів ведення війни, які шкодять здоров'ю та життю людей.

Розділ 6-й Четвертої конвенції повністю присвячений цивільній обороні, його положення доповнені Першим додатковим протоколом.

Діяльність цивільної оборони направлена на виконання гуманітарних завдань, спрямованих на захист цивільного населення від небезпеки, і допомогу в усуненні безпосередніх наслідків воєнних дій або лиха, а також створення умов, необхідних для виживання людей.

У Конвенції визначається сфера діяльності цивільної оборони, що передбачає виконання таких завдань:

- оповіщення;
- рятувальні роботи;
- медичне обслуговування, включаючи першу допомогу, а також релігійну допомогу;
- евакуація;
- надання сховищ та їх обладнання;
- боротьба з пожежами;
- проведення заходів із світломаскування;
- виявлення та визначення небезпечних районів;

- зnezараження та інші подібні заходи захисту;
- термінове надання житла та постачання;
- термінова допомога у встановленні та підтриманні порядку в районах лиха;
- термінове поновлення необхідних комунальних служб;
- термінове поховання загиблих;
- допомога у збереженні об'єктів, суттєво необхідних для виживання;
- додаткова діяльність, що є необхідною для здійснення будь-якого з вищезазначених завдань, а також планування і організація їх виконання.

До організацій цивільної оборони належать установи та організації, які уповноважені компетентною владою сторони, що знаходиться у конфлікті, виконувати будь-яке з вищеназваних завдань. Організації цивільної оборони і їх персонал, а також цивільні особи, які хоч і не є членами організацій цивільної оборони, але за призовом компетентної влади виконують завдання цивільної оборони, користуються повагою і захистом відповідно до Конвенції та Протоколу.

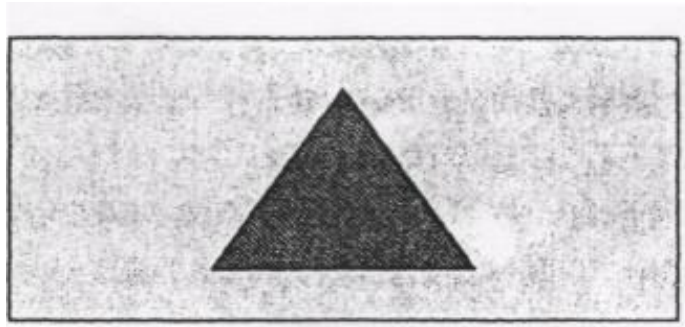
На окупованих територіях організації цивільної оборони одержують від влади сприяння для здійснення завдань, що стоять перед ними. Ні за яких обставин їх персонал не може бути примушений до виконання невластивих для нього завдань.

Держава, що окупувала, не повинна змінювати прямого призначення будівель або матеріальної частини, які належать організаціям цивільної оборони або використовуються ними, чи реквізувати їх, якщо такі зміни у призначенні або реквізиції завдають шкоди цивільному населенню.

Носіння легкої зброї персоналом цивільної оборони з метою підтримання порядку або самозахисту також не вважається таким, що завдає шкоди супротивнику, і може бути дозволено на окупованій території.

Кожна сторона, яка знаходиться в конфлікті, повинна вживати заходів для розпізнавання організацій цивільної оборони, їх персоналу, будівель і матеріальної частини за допомогою міжнародного розпізнавального знака.

Міжнародним розпізнавальним знаком цивільної оборони є рівносторонній блакитний трикутник на оранжевому тлі (*див. рис.2*). Він використовується для захисту організацій цивільної оборони, їх персоналу, будівель, матеріальної частини, а також цивільних сховищ.

мал. 2 Міжнародний розпізнавальний знак ЦО

Особливу увагу міжнародне гуманітарне право приділяє питанням захисту жінок і дітей. Жінки користуються особливим статусом, їм забезпечується захист від зґвалтування, від примушення до проституції та інше. Справи вагітних жінок і матерів з малолітніми дітьми, що підлягають арешту чи затриманню з причин, пов'язаних з військовим конфліктом, розглядаються в першу чергу. Стосовно таких жінок сторони, які знаходяться у конфлікті, запобігають винесенню смертного вироку або він не виконується.

Винятковою повагою і захистом користуються діти. Кожна із сторін, що знаходиться у конфлікті, повинна докладати всіх зусиль не тільки для організації їх захисту, але й для забезпечення безперервного навчання, враховуючи їхнє релігійне і моральне виховання. Необхідно сприяти полегшенню повернення дітей у свою країну і сім'ю, яке організовується через Центральне довідкове агентство Міжнародного Комітету Червоного Хреста.

Оригінали Женевських конференцій опубліковано в Женеві 12 серпня 1949 року, оригінали Додаткових протоколів до Женевських конвенцій опубліковано в Женеві 8 червня 1977 року французькою та англійською мовами. Вони зберігаються в архівах Швейцарської Конфедерації, а засвідчені копії надані Швейцарською Федеральною Радою кожній державі, яка підписала або приєдналася до них.

Міжнародне гуманітарне право надійно гарантує захист людей та матеріальних цінностей від наслідків як НС так і воєнних дій. Завдання всіх громадян знати його та поважати.

СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ.

На теперішній час в нашій державі, з часу введення в дію Кодексу цивільного захисту України (2013 р.) термін «цивільна оборона» й усі нормативно-правові акти, в яких згадується цей термін, втратив своє значення, і вживається тільки в історичному аспекті. Його замінив інший термін «цивільний захист», хоча певний період часу (2004 - 2012 рік), вони існували одночасно. В міжнародних документах поняття «цивільна оборона» і «цивільний захист» використовуються і нині. Сучасний цивільний захист є спадкоємцем пожежної охорони і цивільної

оборони, які раніше існували автономно, виконуючи часто при цьому одні і ті ж завдання.

Створення системи цивільного захисту в Україні.

Система цивільної оборони в Україні органічно виникла і розвивалася як складова частина відповідної системи захисту цивільного населення Радянського Союзу. Першими заходами у становленні системи цивільної оборони в радянській державі слід вважати створення місцевої протиповітряної оборони (МППО) на підприємствах Петрограда після повітряного бомбардування міста німецькою авіацією в березні 1918 р.

1918 року в Україні створено національне товариство Міжнародного комітету Червоного хреста – *Всеукраїнська організація «Червоний Хрест»*. Починаючи з 1925 року Радянський уряд видав ряд постанов, спрямованих на створення і зміцнення МППО країни.

1932 року Постановою Ради Народних Комісарів місцева протиповітряна оборона була виділена в самостійну складову всієї системи протиповітряної оборони СРСР, яка довела свою ефективність у роки Великої вітчизняної війни.

У 1945 році Україна виступила як одна із країн-засновниць Організації Об'єднаних націй (ООН), підписавши 26 липня 1945 року на установчій конференції у Сан-Франциско Устав ООН, попередньо розроблений представниками СРСР, США, Великої Британії та Китаю.

3 вересня 1954 р. Україна ратифікувала Женевські конвенції 1949 року а Додаткові протоколи до них – 25 липня 1990 р. Відтоді норми відповідних актів міжнародного права являють собою внутрішні юридичні норми нашої держави.

У 1961 році місцева протиповітряна оборона СРСР була переформована в систему цивільної оборони і підпорядкована Міністерству оборони СРСР. З того часу на території України почала діяти воєнізована система цивільної оборони у складі цивільної оборони СРСР.

Поштовхом до перегляду завдань цивільної оборони, розширення сфери захисту цивільного населення за межі воєнних конфліктів став 1986 рік – рік Чорнобильської трагедії, наймасштабнішої техногенної катастрофи в історії людства.

Сили та засоби цивільної оборони були задіяні в оперативному реагуванні і подоланні наслідків аварії (евакуації населення із зон радіоактивного забруднення, організації його життєзабезпечення, дезактивації територій тощо), хоча юридичних підстав для цього не було.

Після набуття незалежності у 1991 році в Україні була створена власна державна система органів управління силами і засобами, призначених для належного захисту населення від наслідків великомасштабного прояву небезпек техногенного, природного і військового характеру.

Цивільна оборона України створювалася відповідно до вимог Закону України «Про цивільну оборону України» від 3 лютого 1993 року (з наступними змінами від 24 березня 1999 року).

Закон України «Про цивільну оборону України» (1993 р.) у своїй преамбулі проголошував:

1) кожен має право на захист свого життя і здоров'я від наслідків аварій, катастроф, пожеж, стихійного лиха та на вимогу гарантій реалізації цього права від Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, керівництва підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності і підпорядкування.

Держава як гарант цього права, створює систему цивільної оборони, яка має своєю метою захист населення від небезпечних наслідків аварій і катастроф техногенного, екологічного, природного та воєнного характеру.

Вперше у вітчизняній історії цивільної оборони держава поширила сферу свого захисту на надзвичайні ситуації, котрі загрожують життю і здоров'ю людей, завдають матеріальних збитків не лише у воєнний, а й у мирний час, або в так званий особливий період (час мобілізації, воєнний час і, частково, відбудовний період після закінчення воєнних дій).

У законі «Про цивільну оборону України» (1993 р.) коло завдань цивільної оборони поширюється й на мирний час, охоплюючи питання захисту населення від небезпек природного і техногенного характеру. Зрозуміло, що термін «*оборона*» в такому контексті був явно недоречний, оскільки *оборона* означає протидію активному нападу супротивника. Навряд чи правильно говорити про активний напад повеней, зсувів, землетрусів чи, скажімо, ядучих хімічних речовин і, відповідно, про оборону від них. Очевидно, що для означення всіх гуманітарних заходів, спрямованих на захист життя і здоров'я населення, суспільної і приватної власності і на збереження навколишнього природного середовища, доцільніше говорити не про оборону, а про *цивільний захист*, або розгорнуто – про *цивільний захист населення і територій*. Цю думку світова спільнота реалізувала в Універсальній Декларації з цивільного захисту 1994 року на 10-й Міжнародній конференції з цивільного захисту, звернувшись до урядів усіх держав з пропозицією переглянути термін «цивільна оборона», замінивши його терміном «цивільний захист», як найбільш доречним в існуючих умовах.

Конституція України, прийнята у червні 1996 року, визначила правові засади забезпечення безпеки, які охоплюють усі аспекти діяльності українського суспільства, закріпивши їх у статтях 23, 27, 28, 29, 30, 50, 65. Зокрема, стаття 27 Конституції України визначає, що *«Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини...»*

Для реалізації державної політики у сфері захисту населення в Україні Постановою КМУ від 03.08.1998 р. була створена Єдина Державна система запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного і природного характеру (ЄДСНС), яка мала забезпечити координацію зусиль постійно діючих функціональних і територіальних підсистем цивільного захисту.

Цілі і завдання ЄДСНС були пізніше сформульовані в Законі України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру» (від 08.06.2000 р.). В Україні упродовж деякого часу співіснували дві державні системи, які певною мірою дублювали одна одну: воєнізована *система цивільної оборони (ЦО)* та цивільна *Єдина Державна система запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного і природного характеру (ЄДСНС)*.

У 2003 році до складу сил і засобів цивільного захисту увійшли Державний департамент пожежної безпеки, його територіальні органи управління, заклади, установи і підрозділи, які перевелись з Міністерства внутрішніх справ України до складу Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи. Війська Цивільної оборони України, органи і підрозділи державної пожежної охорони реорганізуються в Оперативно - рятувальну службу цивільного захисту МНС.

Для підвищення ефективності функціонування системи цивільного захисту в державі, враховуючи досвід розвинених європейських країн і сучасні вимоги щодо забезпечення захисту населення 24 червня 2004 року був прийнятий Закон України «Про правові засади цивільного захисту». У Законі вперше було дано юридичне визначення терміну «цивільний захист», сформульовані завдання цивільного захисту, направлені на запобігання та реагування на будь-які надзвичайні ситуації (в тому числі й нестандартного, побутового характеру), а також проголошено створення Єдиної державної системи цивільного захисту населення і територій, на яку покладається виконання всього комплексу заходів щодо захисту населення і територій як від надзвичайних ситуацій мирного часу, так і в особливий період. Останній терміном «цивільний захист» визначав систему організаційних, інженерно-технічних, санітарно-гігієнічних, протиепідеміологічних та інших заходів, які здійснюються центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підпорядкованими їм силами і засобами,

підприємствами, установами та організаціями незалежно від форм власності, а також добровільними рятувальними формуваннями.

З 2005 року на виконання Директиви Європейського співтовариства в Україні створена і почала функціонувати в окремих регіонах Система екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером «112». З лютого 2009 року по всій території України відбувся перехід від двозначних номерів екстреного виклику на тризначні (замість «01» – «101», замість «02» – «102» і т.д.). Це перший крок до впровадження за європейським зразком єдиного номера виклику екстреної допомоги в разі виникнення будь-яких нестандартних ситуацій.

З метою підвищення ефективності прогнозування можливих надзвичайних ситуацій метеорологічного характеру і оперативного реагування на них 2007 року до складу сил і засобів цивільного захисту була приєднана Державна гідрометеорологічна служба.

Закон «Про правові засади цивільного захисту» створив в Україні правовий нонсенс, оскільки з моменту його прийняття в державі почали діяти уже три державні системи, покликані регулювати діяльність суспільства з протидії надзвичайним ситуаціям:

1) система цивільної оборони – ЦО, (створена на підставі Закону України «Про цивільну оборону України»);

2) Єдина державна система запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру – ЄДСНС, (створена на підставі Закону України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру»);

3) Єдина система цивільного захисту – ЄСЦЗ, (створена на підставі Закону України «Про правові засади цивільного захисту»).

Фактично ж в країні функціонувала лише одна державна система, яка вирішувала питання у сфері цивільного захисту, оскільки складові цієї системи – органи управління, сили цивільного захисту, засоби забезпечення (матеріальні і фінансові резерви на випадок надзвичайних ситуацій), системи моніторингу, підготовки фахівців, навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях – були одні й ті самі.

Ця юридична колізія була усунута з прийняттям Верховною Радою 2 жовтня 2012 року Кодексу цивільного захисту України, який набув чинності 1 липня 2013 року. Кодекс ЦЗ усунув суперечності й дублювання законодавства, розмежував повноваження і функції центральних і місцевих органів виконавчої влади, суб'єктів господарювання, визначив у єдиному законодавчому акті засади державної політики у сфері цивільного захисту.

Кодекс цивільного захисту України визначив такими, що втратили чинність із 1 липня 2013 року:

- Закон України «Про Цивільну оборону України»;
- Закон України «Про пожежну безпеку»;
- Закон України «Про загальну структуру і чисельність військ Цивільної оборони»;
- Закон України «Про війська Цивільної оборони України»;
- Закон України «Про аварійно-рятувальні служби»;
- Закон України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру»;
- Закон України «Про правові засади цивільного захисту».

Кодекс цивільного захисту України має на меті адаптацію вітчизняної системи цивільного захисту до Європейських стандартів і вимог Європейського співтовариства.

24 Грудня 2012 Указом Президента України Міністерство надзвичайних ситуацій і Державна інспекція техногенної безпеки України реорганізовані в єдину Державну службу України з надзвичайних ситуацій (ДСНС України), як центральний орган виконавчої влади.

Упродовж 2013 року Державною службою України з надзвичайних ситуацій здійснювалися заходи щодо створення нормативно-правової бази діяльності Служби, розроблено відповідне положення, тощо, сформовані територіальні органи ДСНС України - Головні управління і Управління ДСНС України.

Державна служба України з надзвичайних ситуацій.

Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ і який реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності.

До складу ДСНС входять:

- сили цивільного захисту,
- навчальні заклади та наукові установи,
- заклади охорони здоров'я (медичні підрозділи), які входять до сфери його управління.

Основними завданнями ДСНС України є:

- 1) реалізація державної політики у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності;
- 2) здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням і виконанням вимог законодавства у сфері цивільного захисту, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб;
- 3) внесення на розгляд Міністра внутрішніх справ пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у зазначених сферах;
- 4) реалізація в межах повноважень, передбачених законом, державної політики у сфері волонтерської діяльності.

Функції ДСНС визначені ст.4 Положення про ДСНС України (Постанова КМУ від 16 грудня 2015 р. № 1052 «Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій») – всього 73 пункти.

Основний зміст функцій ДСНС:

- здійснює безпосереднє керівництво діяльністю єдиної державної системи цивільного захисту;
- формує проекти планів у сфері цивільного захисту державного рівня на мирний час та в особливий період, подає їх Міністрові внутрішніх справ для внесення в установленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України, організовує планування заходів цивільного захисту центральними та місцевими органами виконавчої влади;
- проводить підготовку органів управління функціональних і територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту та їх ланок;
- здійснює заходи щодо створення, утримання та реконструкції фонду захисних споруд цивільного захисту, ведення їх обліку, забезпечує разом з відповідними органами та підрозділами цивільного захисту, місцевими держадміністраціями здійснення контролю за готовністю зазначених споруд до використання за призначенням;
- здійснює заходи щодо радіаційного і хімічного захисту, координує та контролює здійснення заходів щодо захисту населення і територій у разі

виникнення радіаційних аварій та надзвичайних ситуацій, пов'язаних із виливом (викидом) небезпечних хімічних речовин;

- здійснює разом із центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями прогнозування імовірності виникнення надзвичайних ситуацій, визначає показники ризику та здійснює районування території України щодо ризику виникнення надзвичайних ситуацій;

- координує діяльність центральних та місцевих органів виконавчої влади, суб'єктів господарювання щодо здійснення заходів з евакуації населення;

- забезпечує здійснення заходів з мінімізації та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, пов'язаних із технологічними терористичними проявами та іншими видами терористичної діяльності під час проведення антитерористичних операцій, а також проводить просвітницьку та практично-навчальну роботу з метою підготовки населення до дій в умовах вчинення терористичного акту;

- залучає підрозділи пошуково-рятувальних сил та аварійно-рятувальних служб центральних та місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та координує їх діяльність під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій державного і регіонального рівня, організовує проведення пошуково-рятувальних робіт та здійснює контроль за їх проведенням;

- організовує та здійснює заходи з професійної підготовки особового складу органів і підрозділів цивільного захисту та психологічного захисту населення у разі загрози виникнення і виникнення надзвичайних ситуацій;

- проводить через підрозділи Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту піротехнічні роботи, пов'язані із знешкодженням вибухонебезпечних предметів, що залишилися на території України після воєн, сучасних боєприпасів та підричних засобів (крім вибухових пристроїв, що використовуються у терористичних цілях), за винятком територій, на яких розміщені і постійно дислокуються військові частини, установи, військові навчальні заклади, підприємства та організації Збройних Сил, інших військових формувань, утворених відповідно до законів;

- координує проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт авіаційними силами та засобами ДСНС, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності;

- здійснює оповіщення та інформування центральних та місцевих органів виконавчої влади про загрозу виникнення і виникнення надзвичайних ситуацій,

методичне керівництво щодо створення і належного функціонування систем оповіщення цивільного захисту різного рівня;

- здійснює впровадження та забезпечує функціонування і розвиток системи екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером 112;

- здійснює ліквідацію медико-санітарних наслідків надзвичайних ситуацій, надання екстреної медичної допомоги у зоні надзвичайної ситуації (осередку ураження) постраждалим та рятувальникам, заходи з медичного забезпечення (лікувально-профілактичні, санітарно-гігієнічні заходи, медичне постачання та санаторно-курортне лікування) осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, ветеранів служби цивільного захисту (війни), членів їх сімей, медичне обслуговування учнів (вихованців) навчальних закладів ДСНС;

- організовує провадження наукової, науково-технічної, інвестиційної, інформаційної, видавничої діяльності, сприяє створенню і впровадженню сучасних інформаційних технологій та комп'ютерних мереж, є замовником наукових робіт, бере участь у проведенні прикладних науково-дослідних робіт, розробляє та затверджує галузеві стандарти з питань, що належать до компетенції ДСНС;

- здійснює функції з організації та навчально-методичного забезпечення навчання (підвищення кваліфікації за цільовим призначенням) керівних кадрів і фахівців центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів цивільного захисту;

- організовує навчання населення щодо дій у надзвичайних ситуаціях, розробляє і затверджує відповідні організаційно-методичні рекомендації та програми з підготовки населення до таких дій;

- організовує та проводить перевірку стану готовності функціональних і територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту та відповідних органів управління ними до дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій.

ДСНС відповідно до покладених на нього завдань в ході своєї діяльності виконує цілий комплекс заходів організаційного, технічного і фінансового характеру. Ці заходи в рамках компетенції ДСНС проводяться в різних областях політичної, економічної, наукової і фінансової діяльності держави.

Всю роботу ДСНС проводить у взаємодії з центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, а також, з відповідними органами іноземних держав.

Очолює Державну службу з надзвичайних ситуацій Голова ДСНС України, якого призначає на посаду за поданням Прем'єр-міністра України, та звільняє з посади Президент України.

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ, ПРАВОВА ОСНОВА, ПРИНЦИПИ ТА ЗАВДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ.

Державна політика у сфері цивільного захисту – це сукупність основних напрямків та способів діяльності держави щодо запобігання виникнення НС, а також мінімізації та ліквідації їх наслідків.

Основними напрямками державної політики України у сфері ЦЗ слід вважати:

- формування та постійне вдосконалення системи захисту, запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;
- підготовку керівних кадрів ЦЗ та навчання населення діям в умовах НС;
- міжнародне співробітництво у відповідності з чинним законодавством України та укладеними міжнародними угодами.

Правовою основою цивільного захисту є Конституція України, Кодекс цивільного захисту України, інші закони України, а також акти Президента України та Кабінету Міністрів України.

Положеннями статей 16 та 17 Конституції України визначено, що питання забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи є обов'язком держави, а захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави.

Відповідно до Конституції України кожен громадянин України має право на захист свого життя і здоров'я від наслідків аварій, катастроф, пожеж, стихійного лиха та на вимогу гарантій забезпечення реалізації цього права від органів державної влади та суб'єктів господарювання.

Ґрунтуючись на таких положеннях Конституції України, в ст. 4 Кодексу встановлюється, що цивільний захист — це функція держави, спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період.

У Кодексі (Стаття 7) визначено, що цивільний захист здійснюється за такими основними принципами:

- 1) гарантування та забезпечення державою конституційних прав громадян на захист життя, здоров'я та власності;
- 2) комплексного підходу до вирішення завдань цивільного захисту;
- 3) пріоритетності завдань, спрямованих на рятування життя та збереження здоров'я громадян;
- 4) максимально можливого, економічно обґрунтованого зменшення ризику виникнення надзвичайних ситуацій;
- 5) централізації управління, єдиноначальності, підпорядкованості, статутної дисципліни Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, аварійно-рятувальних служб;
- 6) гласності, прозорості, вільного отримання та поширення публічної інформації про стан цивільного захисту, крім обмежень, встановлених законом;
- 7) добровільності - у разі залучення громадян до здійснення заходів цивільного захисту, пов'язаних з ризиком для їхнього життя і здоров'я;
- 8) відповідальності посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування за дотримання вимог законодавства з питань цивільного захисту;
- 9) виправданого ризику та відповідальності керівників сил цивільного захисту за забезпечення безпеки під час проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт.

Забезпечення реалізації державної політики у сфері цивільного захисту здійснюється єдиною державною системою цивільного захисту, яка складається з функціональних і територіальних підсистем та їх ланок.

ЄДИНА ДЕРЖАВНА СИСТЕМА ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ.

Забезпечення реалізації державної політики у сфері цивільного захисту (ст. 8 Кодексу ЦЗ) здійснюється єдиною державною системою цивільного захисту, яка складається з **функціональних і територіальних підсистем** та їх ланок.

Функціональні підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту (далі - функціональні підсистеми) створюються центральними органами виконавчої влади у відповідній сфері суспільного життя (ст. 9 Кодексу ЦЗ).

Територіальні підсистеми життя (ст. 10 Кодексу ЦЗ). єдиної державної системи цивільного захисту (далі - територіальні підсистеми) діють в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі.

Основними завданнями єдиної державної системи цивільного захисту є:

- 1) забезпечення готовності міністерств та інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підпорядкованих їм сил і засобів до дій, спрямованих на запобігання і реагування на надзвичайні ситуації;
- 2) забезпечення реалізації заходів щодо запобігання виникненню надзвичайних ситуацій;
- 3) навчання населення щодо поведінки та дій у разі виникнення надзвичайної ситуації;
- 4) виконання державних цільових програм, спрямованих на запобігання надзвичайним ситуаціям, забезпечення сталого функціонування підприємств, установ та організацій, зменшення можливих матеріальних втрат;
- 5) опрацювання інформації про надзвичайні ситуації, видання інформаційних матеріалів з питань захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій;
- 6) прогнозування і оцінка соціально-економічних наслідків надзвичайних ситуацій, визначення на основі прогнозу потреби в силах, засобах, матеріальних та фінансових ресурсах;
- 7) створення, раціональне збереження і використання резерву матеріальних та фінансових ресурсів, необхідних для запобігання і реагування на надзвичайні ситуації;
- 8) оповіщення населення про загрозу та виникнення надзвичайних ситуацій, своєчасне та достовірне інформування про фактичну обстановку і вжиті заходи;
- 9) захист населення у разі виникнення надзвичайних ситуацій;
- 10) проведення рятувальних та інших невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, організація життєзабезпечення постраждалого населення;
- 11) пом'якшення можливих наслідків надзвичайних ситуацій у разі їх виникнення;
- 12) здійснення заходів щодо соціального захисту постраждалого населення;
- 13) реалізація визначених законом прав у сфері захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій, в тому числі осіб (чи їх сімей), що брали безпосередню участь у ліквідації цих ситуацій;

14) інші завдання, визначені законом.

РЕЖИМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄДИНОЇ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Єдина державна система залежно від масштабів і особливостей надзвичайної ситуації, що прогнозується або виникла, функціонує у режимах (ст. 11 Кодексу ЦЗ) :

- 1) повсякденного функціонування;
- 2) підвищеної готовності;
- 3) надзвичайної ситуації;
- 4) надзвичайного стану.

Положенням про єдину державну систему цивільного захисту визначається перелік заходів, що здійснюються у відповідному режимі, завдання та порядок взаємодії суб'єктів забезпечення цивільного захисту під час функціонування зазначеної системи у відповідному режимі.

В особливий період єдина державна система цивільного захисту функціонує відповідно до цього Кодексу та з урахуванням особливостей, що визначаються згідно з вимогами законів України "Про правовий режим воєнного стану", "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію", а також інших нормативно-правових актів.

Режим повсякденного функціонування єдиної державної системи цивільного захисту встановлюється за умов нормальної виробничо-промислової, радіаційної, хімічної, сейсмічної, гідрогеологічної, гідрометеорологічної, техногенної та пожежної обстановки та за відсутності епідемій, епізоотій, епіфітотій.

Режим підвищеної готовності. У разі загрози виникнення надзвичайної ситуації за рішенням відповідно Кабінету Міністрів України, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської чи Севастопольської міських державних адміністрацій для єдиної державної системи цивільного захисту у повному обсязі або частково для окремих її територіальних підсистем тимчасово встановлюється режим підвищеної готовності.

Режим надзвичайної ситуації. У разі виникнення надзвичайної ситуації за рішенням відповідно Кабінету Міністрів України, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської чи Севастопольської міських державних адміністрацій для єдиної державної системи цивільного захисту у повному обсязі або частково для окремих її територіальних підсистем тимчасово встановлюється режим надзвичайної ситуації.

Режим надзвичайного стану для єдиної державної системи цивільного захисту у повному обсязі або частково для окремих її територіальних підсистем тимчасово встановлюється у межах території, на якій введено правовий режим надзвичайного стану відповідно до Закону України "Про правовий режим надзвичайного стану".

ОРГАНИ УПРАВЛІННЯ ЄДИНОЇ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ У складі єдиної державної системи цивільного захисту функціонують постійно діючі органи управління цивільного захисту, координаційні органи, сили цивільного захисту функціональних і територіальних підсистем.

Постійно діючими органами управління цивільного захисту, до повноважень яких належать питання організації та здійснення заходів цивільного захисту, є:

-на державному рівні – Кабінет Міністрів України, ДСНС, а також центральні органи виконавчої влади, що створюють функціональні підсистеми, та підрозділи з питань цивільного захисту у складі їх апаратів;

-на регіональному рівні – Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації, підрозділи з питань цивільного захисту, які утворюються у їх складі, територіальні органи ДСНС;

-на місцевому рівні – районні, районні у м.м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчі органи міських (міст республіканського Автономної Республіки Крим і міст обласного значення) рад, підрозділи з питань цивільного захисту, які утворюються у їх складі, виконавчі органи селищних та сільських рад, підрозділи територіальних органів ДСНС;

-на об'єктовому рівні – керівні органи підприємств, установ та організацій, а також підрозділи (посадові особи) з питань цивільного захисту, які утворюються (призначаються) такими органами відповідно до законодавства.

Координаційними органами є:

-на загальнодержавному рівні – Державна комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій;

-на регіональному рівні – комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій Автономної Республіки Крим, областей, м.м. Києва та Севастополя;

-на місцевому рівні – комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій районів, міст, районів у містах, селищ;

-на об'єктовому рівні – комісії з питань надзвичайних ситуацій підприємств, установ та організацій.

Для координації робіт з ліквідації наслідків конкретної надзвичайної ситуації на державному, регіональному, місцевому та об'єктовому рівні у разі потреби утворюються спеціальні комісії з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, діяльність яких провадиться відповідно до положень про такі комісії.

Для забезпечення управління у режимі повсякденного функціонування органами управління та силами цивільного захисту, координації їх дій, здійснення цілодобового чергування та забезпечення функціонування системи збору, оброблення, узагальнення та аналізу інформації про обстановку в районах виникнення надзвичайних ситуацій функціонують:

на державному рівні:

- оперативно-чергова служба державного центру управління в надзвичайних ситуаціях ДСНС;
- оперативно-чергові (чергові, диспетчерські) служби центральних органів виконавчої влади (у разі їх утворення);

на регіональному рівні:

- оперативно-чергові служби пунктів управління Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій;
- оперативно-чергові служби центрів управління в надзвичайних ситуаціях територіальних органів ДСНС;
- оперативно-чергові (чергові, диспетчерські) служби територіальних органів центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій (у разі їх утворення);

на місцевому рівні:

- чергові служби райдержадміністрацій та виконавчих органів міських рад;
- оперативно-чергові (чергові, диспетчерські) служби територіальних органів центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій (у разі їх утворення);

на об'єктовому рівні – чергові (диспетчерські) служби підприємств, установ та організацій (у разі їх утворення).

Для управління єдиною державною системою цивільного захисту використовується *телекомунікаційна мережа загального користування*,

телекомунікаційна мережа спеціального призначення та державна система урядового зв'язку.

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЄДИНОЇ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ.

Для організації діяльності єдиної державної системи цивільного захисту Кабінетом Міністрів України розробляється план основних заходів цивільного захисту України на відповідний рік.

Для організації діяльності функціональних і територіальних підсистем, їх ланок центральними та місцевими органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування розробляються відповідні плани основних заходів цивільного захисту на відповідний рік.

Для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій центральними та місцевими органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання із чисельністю працюючого персоналу більш як 50 осіб розробляються плани реагування на надзвичайні ситуації.

Функціонування єдиної державної системи цивільного захисту та заходи цивільного захисту в особливий період здійснюються відповідно до планів цивільного захисту на особливий період.

Заходи щодо забезпечення функціонування сил цивільного захисту під час цільової мобілізації здійснюються відповідно до плану проведення цільової мобілізації та Закону України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію” з урахуванням особливостей, визначених Кодексом цивільного захисту України.

З метою організації заходів щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій на об'єктах підвищеної небезпеки розробляються плани локалізації і ліквідації наслідків аварій на таких об'єктах.

З метою організації взаємодії між органами управління та силами цивільного захисту функціональних і територіальних підсистем, їх ланок під час ліквідації наслідків конкретних надзвичайних ситуацій зазначеними органами та силами відпрацьовуються плани такої взаємодії.

З метою забезпечення здійснення заходів в єдиній державній системі цивільного захисту щодо запобігання виникненню надзвичайних ситуацій проводяться постійний моніторинг і прогнозування таких ситуацій.

Для проведення моніторингу і прогнозування надзвичайних ситуацій створюється та функціонує система моніторингу і прогнозування надзвичайних ситуацій.

СИЛИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ. ОСНОВНІ ЗАХОДИ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

СКЛАД СИЛ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Сили цивільного захисту – це спеціальні формування, які призначені для виконання у мирний час та в особливий період заходів та робіт щодо захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, ліквідації цих надзвичайних ситуацій та їх наслідків, а також виконання інших завдань, що стосується їх компетенції.

До сил цивільного захисту (*Див. рис.3*) належать життя (*ст. 22 Кодексу ЦЗ*):

- 1) Оперативно-рятувальна служба цивільного захисту;
- 2) аварійно-рятувальні служби;
- 3) формування цивільного захисту;
- 4) спеціалізовані служби цивільного захисту;
- 5) пожежно-рятувальні підрозділи (частини);
- 6) добровільні формування цивільного захисту.

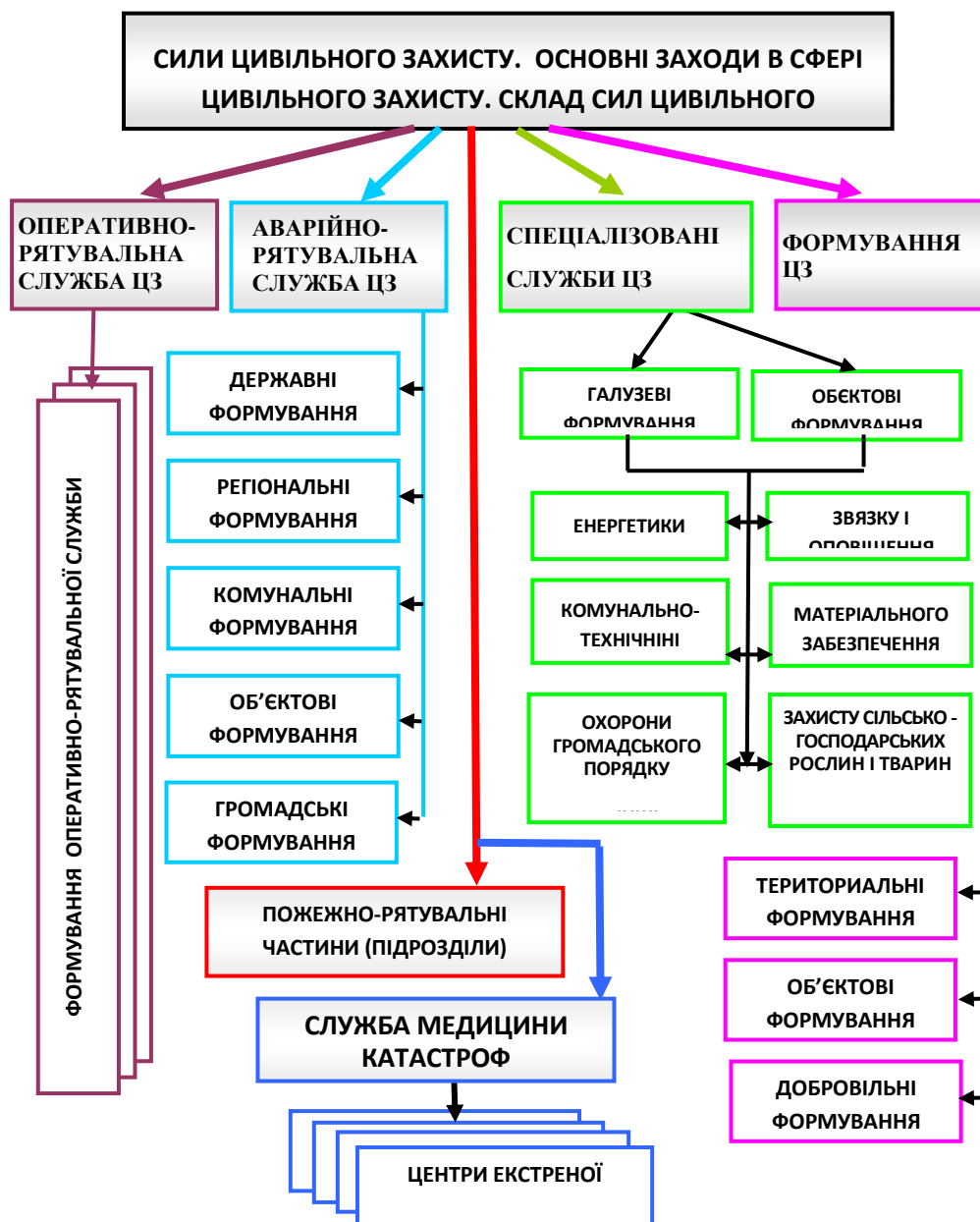
5.1.1. Основні завдання сил цивільного захисту

Основними завданнями сил цивільного захисту є:

- проведення робіт та вжиття заходів щодо запобігання надзвичайним ситуаціям, захисту населення і територій від них;
- проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт;
- гасіння пожеж;
- ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій в умовах екстремальних температур, задимленості, загазованості, загрози вибухів, обвалів, зсувів, затоплень, радіоактивного, хімічного забруднення та біологічного зараження, інших небезпечних проявів;
- проведення піротехнічних робіт, пов'язаних із знешкодженням вибухонебезпечних предметів, що залишилися на території України після воєн, сучасних боєприпасів та підривних засобів (крім вибухових пристроїв, що використовуються у терористичних цілях), крім територій, які надані для розміщення і постійної діяльності військових частин, військових навчальних

закладів, підприємств та організацій Збройних Сил України, інших військових формувань;

- проведення вибухових робіт для запобігання виникненню надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків;

Мал. 3. Структура сил цивільного захисту України

- проведення робіт щодо життєзабезпечення постраждалих;

- надання екстреної медичної допомоги постраждалим у районі надзвичайної ситуації і транспортування їх до закладів охорони здоров'я;

- здійснення перевезень матеріально-технічних засобів, призначених для проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та надання гуманітарної допомоги постраждалим внаслідок таких ситуацій;

- надання допомоги іноземним державам щодо проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;

- проведення аварійно-рятувального обслуговування суб'єктів господарювання та окремих територій, на яких існує небезпека виникнення надзвичайних ситуацій.

Сили цивільного захисту можуть залучатися до проведення відновлювальних робіт.

Аварійно-рятувальні служби

Аварійно-рятувальні служби (див. мал. 4) поділяються на:

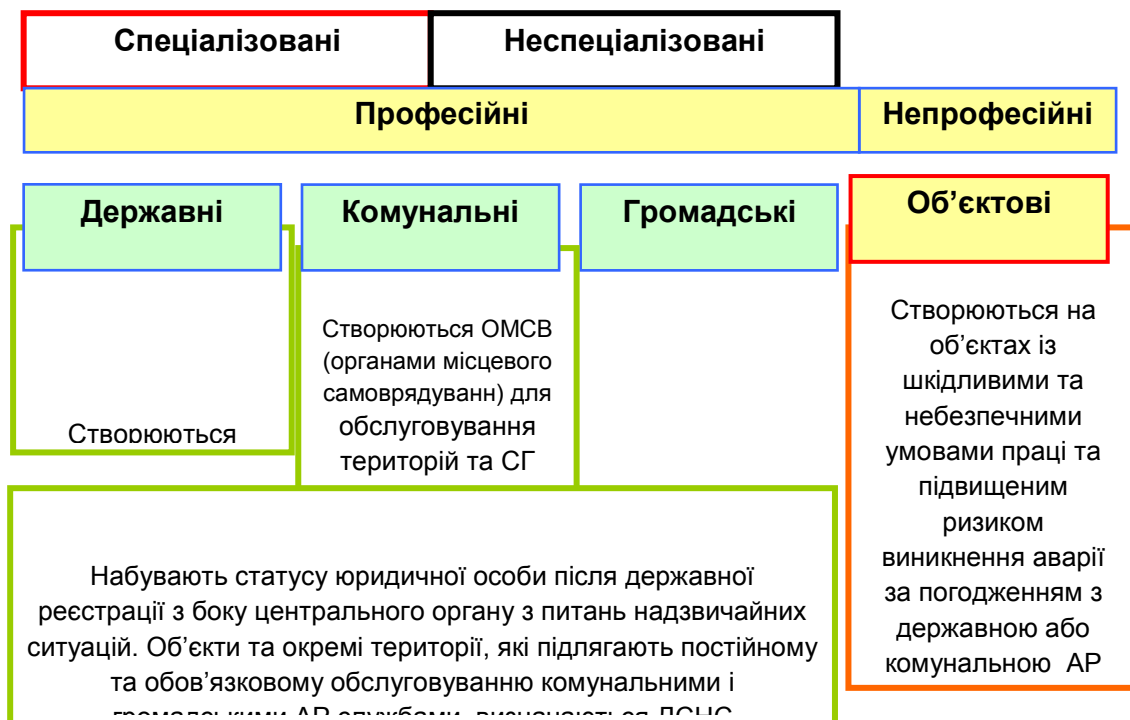
- 1) державні, регіональні, комунальні, об'єктові та громадських організацій;
- 2) спеціалізовані та неспеціалізовані;
- 3) професійні та непрофесійні.

Аварійно-рятувальні служби утворюються:

- 1) державні - ДСНС, та іншими центральними органами виконавчої влади;
- 2) регіональні - Радою міністрів АРК, місцевими державними адміністраціями області;
- 3) комунальні - органами місцевого самоврядування у місті, районі міста, селищі, селі;
- 4) об'єктові - керівником суб'єкта господарювання, що експлуатує об'єкти підвищеної небезпеки;
- 5) громадських організацій - громадською організацією відповідно до закону.

Мал.4. Аварійно-рятувальні служби.

Державні, регіональні, комунальні аварійно-рятувальні служби і аварійно-рятувальні служби громадських організацій, створені на професійній основі, є юридичними особами.

Спеціалізовані професійні аварійно-рятувальні служби, діяльність яких пов'язана з організацією та проведенням гірничорятувальних робіт, є воєнізованими.

Особливим видом аварійно-рятувальних служб є служби медицини катастроф, які діють у складі центрів екстреної медичної допомоги та медицини катастроф системи екстреної медичної допомоги, що створюються органами влади Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя відповідно до закону.

Типове положення про центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф затверджується Кабінетом Міністрів України.

На аварійно-рятувальні служби покладається виконання таких завдань:

1) аварійно-рятувальне обслуговування на договірній основі суб'єктів господарювання та окремих територій, на яких існує небезпека виникнення надзвичайних ситуацій;

2) подання місцевим державним адміністраціям, органам місцевого самоврядування та суб'єктам господарювання пропозицій щодо поліпшення

протиаварійного стану суб'єктів господарювання і територій та усунення виявлених порушень вимог щодо дотримання техногенної безпеки;

3) невідкладне інформування керівників суб'єктів господарювання, які експлуатують об'єкти підвищеної небезпеки, про виявлення порушень вимог пожежної та техногенної безпеки на таких суб'єктах господарювання;

4) проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, робіт з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій у разі їх виникнення;

5) виконання робіт із запобігання виникненню та мінімізації наслідків надзвичайних ситуацій і щодо захисту від них населення і територій;

6) захист навколишнього природного середовища та локалізація зони впливу шкідливих і небезпечних факторів, що виникають під час аварій та катастроф;

7) забезпечення готовності своїх органів управління, сил і засобів до дій за призначенням;

8) пошук і рятування людей на уражених об'єктах і територіях, надання у можливих межах невідкладної, у тому числі медичної, допомоги особам, які перебувають у небезпечному для життя й здоров'я стані, на місці події та під час евакуації до лікувальних закладів;

9) ліквідація особливо небезпечних проявів надзвичайних ситуацій в умовах екстремальних температур, задимленості, загазованості, загрози вибухів, обвалів, зсувів, затоплень, радіаційного та бактеріального зараження, інших небезпечних проявів;

10) контроль за готовністю об'єктів і територій, що ними обслуговуються, до проведення робіт з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;

11) участь у розробленні та погодженні планів локалізації і ліквідації аварій на об'єктах і територіях, що ними обслуговуються;

12) організація ремонту та технічного обслуговування аварійно-рятувальних засобів, розроблення та виробництво їх окремих зразків;

13) участь у підготовці працівників підприємств, установ та організацій і населення до дій в умовах надзвичайних ситуацій.

Оперативно-рятувальна служба цивільного захисту

Оперативно-рятувальна служба цивільного захисту функціонує в системі центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту.

До складу Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту входять:

- органи управління Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту;
- аварійно-рятувальні формування центрального підпорядкування;
- аварійно-рятувальні формування спеціального призначення;
- пожежно-рятувальні, пожежні підрозділи (частини);
- спеціальні авіаційні формування;
- спеціальні морські формування;
- навчальні центри;
- формування та підрозділи забезпечення.

Завдання, функції та порядок діяльності Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту визначаються положенням про неї, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

З метою підвищення ефективності реагування на надзвичайні ситуації, забезпечення комплексного проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, рішенням ДСНС на базі аварійно-рятувальних формувань центрального підпорядкування можуть створюватися спеціальні регіональні центри швидкого реагування.

Для аварійно-рятувальних формувань центрального підпорядкування, а, у разі створення, для спеціальних регіональних центрів швидкого реагування, рішенням ДСНС, визначаються зони відповідальності щодо реагування на надзвичайні ситуації, до складу яких включаються декілька областей.

Спеціалізовані служби цивільного захисту

Спеціалізовані служби цивільного захисту - це складова частина сил цивільного захисту які призначені для забезпечення заходів цивільного захисту, виконання специфічних робіт, пов'язаних з радіаційною і хімічною небезпекою, великим руйнуванням, аварійними ситуаціями на нафто - газодобувних підприємствах, до них відносяться служби:

- енергетики,
- захисту сільськогосподарських тварин і рослин,
- інженерні,
- комунально-технічні,

- матеріального забезпечення,
- медичні,
- зв'язку і оповіщення,
- протипожежні,
- торгівлі і харчування,
- технічні,
- транспортного забезпечення,
- охорони громадського порядку тощо.

Спеціалізовані служби цивільного захисту можуть бути створені:

1. Центрального підпорядкування - кабінетом Міністрів України;
2. Територіального підпорядкування - місцевою держадміністрацією;
3. Об'єктового підпорядкування - адміністрацією підприємств, організацій, установ.

На спеціалізовані служби покладаються наступні завдання:

- проведення робіт по запобіганню НС;
- проведення рятувальних, аварійних і евакуаційних робіт і надання медичної допомоги ураженим;
- ремонт і технічне обслуговування контрольних приладів, засобів аварійного зв'язку та іншого устаткування, яке використовується для ліквідації наслідків НС.

Комплектування спеціалізованих формувань ЦЗ здійснюється за контрактом з числа фахівців, які мають досвід роботи з ліквідації наслідків НС.

Спеціалізовані служби ЦЗ центрального підпорядкування виконують покладені на них завдання в першу чергу в своїх регіонах: проте, вони знаходяться в постійній готовності до дій в будь-якій надзвичайній ситуації. Кожне формування крім пошуково-рятувальних робіт може виконувати інші роботи залежно від наявності техніки і оснащення.

Добровільні формування цивільного захисту

Добровільні формування цивільного захисту утворюються під час загрози або виникнення надзвичайних ситуацій для проведення допоміжних робіт із запобігання або ліквідації наслідків таких ситуацій за рішенням Ради міністрів

Автономної Республіки Крим, центрального органу виконавчої влади, місцевої державної адміністрації, органу місцевого самоврядува

ОСНОВНІ ЗАХОДИ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Органи виконавчої влади, місцевого самоврядування, підпорядковані їм сили і засоби, підприємства, установи та організації незалежно від форм власності, добровільні рятувальні формування здійснюють:

Оповіщення та інформування життя *(ст. 30,31 Кодексу ЦЗ)*.

Спостереження та лабораторний контроль.

Укриття в захисних спорудах *(ст. 32 Кодексу ЦЗ)*.

Евакуацію *(ст. 33 Кодексу ЦЗ)*.

Інженерний захист території *(ст. 34 Кодексу ЦЗ)*.

Медичний захист населення, забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення *(ст. 36 Кодексу ЦЗ)*.

Психологічний захист *(ст. 38 Кодексу ЦЗ)*.

Біологічний захист, тварин і рослин *(ст. 37 Кодексу ЦЗ)*.

Радіаційний і хімічний захист *(ст. 35 Кодексу ЦЗ)*.

Організація цивільного захисту в зарубіжних країнах та міжнародне співробітництво України у сфері цивільного захисту

В зарубіжних країнах Цивільна оборона, як система стратегічного забезпечення життєдіяльності держав, що призначена для виконання завдань, спрямованих на захист населення та економіки під час виникнення надзвичайних ситуацій, а також проведення рятувальних та інших аварійно-відновлювальних робіт в осередках ураження, почала складатися наприкінці 40-х років. Поява в арсеналах сторін ядерної зброї та засобів її доставки призвело до прийняття законів про Цивільну оборону в найбільш промислово розвинутих країнах.

Наприкінці 80-х років у зв'язку із закінченням періоду «холодної війни», підписанням ряду міжнародних угод з питань заборони деяких видів зброї, зокрема хімічної, обмеженням ядерного потенціалу та збільшенням загрози населенню та економіці через зростання кількості надзвичайних ситуацій природного та техногенного походження акценти у завданнях цивільної оборони змістилися до вирішення питань забезпечення безпеки держави, захисту населення та життєво важливих секторів економіки в умовах надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру.

На сьогодні у більшості країн світу функціонують національні системи

цивільної оборони з чіткою структурою органів, сил та засобів, організовані, як правило, за територіально-виробничим принципом.

Загальне керівництво діяльністю цивільної оборони у більшості зарубіжних країн здійснюється міністерствами внутрішніх справ через існуючі при них управління, за винятком США, де органи цивільної оборони підпорядковані президентові, який є начальником ЦО країни; Канади — федеральному уряду; Норвегії — міністерству юстиції та поліції. На місцях (в округах, зонах, районах, землях, провінціях, містах, громадах тощо) функціонують адміністративно-територіальні управління з питань ЦО.

Одним із найважливіших питань організації цивільного захисту в зарубіжних країнах є взаємодія органів ЦО і збройних сил, що викликано відсутністю спеціальних формувань ЦО або необхідністю залучення додаткових сил для проведення заходів під час масштабних надзвичайних ситуацій.

Основні завдання цивільної оборони у різних країнах практично збігаються — це оповіщення, попередження надзвичайних ситуацій, проведення рятувальних та невідкладних аварійних робіт, забезпечення життєдіяльності потерпілого населення, підготовка керівного складу спеціалістів у галузі ЦО, навчання населення тощо. Найбільш досконалі системи оповіщення функціонують у США, Німеччині, Канаді, Франції, Великобританії, Данії, Норвегії, Нідерландах, Бельгії. У зарубіжних країнах підготовці фахівців з питань ЦО, керівного складу, навчання населення приділяють велику увагу. У Канаді та Великобританії діють національні коледжі, у Німеччині — академія, у Франції — інститут цивільної оборони, у Нідерландах — вища школа ЦО, крім того, у всіх країнах функціонують мережі курсів ЦО.

Попри спільні завдання, що покладаються на цивільну оборону, її організація у кожній країні має свої особливості.

Цивільна оборона США почала формуватися в 1950 р. після прийняття федерального закону про цивільну оборону. Призначалася вона спочатку для захисту міст та промислових центрів від масованих нальотів авіації можливого противника, потім - від ядерних ударів. На випадок війни створювалася система оповіщення, мережа сховищ і укриттів, передбачалося проведення евакуації з небезпечних районів.

Формувань ЦО в США немає. Для проведення рятувальних робіт і ліквідації наслідків катастроф залучаються підрозділи національної гвардії, протипожежної служби, поліції, спеціалізованих аварійно-рятувальних загонів підприємств, різні добровільні організації.

Відповідальність за організацію ЦО в масштабі країни покладалася на міністра оборони, в штатах - на їх губернаторів, в містах — на мерів. З 1978 р. питаннями ЦО займається Федеральне агентство з дій у надзвичайних ситуаціях (ФЕМА), підпорядковане безпосередньо Президенту.

Під егідою ФЕМА і при безпосередньому керівництві розроблено і затверджено Федеральний план заходів щодо ліквідації осередків катастроф.

План передбачає надання федеральної допомоги, спрямованої, на самперед, на захист людей, установ громадської охорони здоров'я і власності, забезпечення національної безпеки. Він не стосується будівництва житла, позик і грантів, наданих окремим громадянам і місцевій адміністрації для остаточної ліквідації наслідків катастрофи.

Федеральні міністерства й агентства, які включені у план як головні

виконавчі установи відповідного розподілу, здійснюють свою діяльність під керівництвом федерального координатора, призначеного Федеральним агентством з питань надзвичайних ситуацій від імені Президента США.

У випадку виникнення декількох катастроф у різних районах вводиться в дію план одночасного надання допомоги постраждалим штатам. У кожний осередок направляється федеральний координатор, а центральні міністерства і відомства спрямовують туди необхідну допомогу, відповідно до їхніх відкоригованих запитів.

На підставі подання ФЕМА і петиції губернатора Президент країни видає спеціальний указ про введення надзвичайного стану і надання федеральної допомоги штату, який постраждав (штатам). У виняткових випадках, згідно з законодавством, президент може ввести надзвичайний стан у штаті без петиції губернатора. Після цього ФЕМА посилає у зону лиха свого координатора, дає вказівки щодо розгортання формувань і установ в осередку і за його межами. Головні відомства й агентства спрямовують виділені сили і засоби для ліквідації наслідків катастрофи, відповідно до Федерального плану і конкретних заявок штатів, які постраждали, після їх коригування на центральному рівні. Фінансове відшкодування витрат на ліквідацію катастрофи здійснює ФЕМА, відповідно до законодавства з цього питання.

Позитивним у цій системі є визначення субординації, розподіл обов'язків всіх організацій-учасників і визначення механізму їх взаємодії.

Недолік полягає у наявності надто великої кількості міністерств, відомств, агентств, установ і тимчасових формувань, які беруть участь у ліквідації наслідків катастрофи. Навіть неповний їх список містить понад 150 назв, причому багато хто з них має дублюючі функції. Така структура є занадто громіздкою і важко керованою з єдиного центру.

Цивільний захист Німеччини. В останні роки в Німеччині прийнято говорити не про цивільну оборону, а про цивільний захист населення, житла і робочих місць, життєво важливих цивільних підприємств, установ, культурної спадщини. Вирішення всіх питань, пов'язаних з організацією захисту населення і територій від НС природного, техногенного і воєнного характеру, покладено на Міністерство внутрішніх справ, яке здійснює:

- координацію загальних зусиль країни щодо реалізації державної політики в цій сфері;
- інформаційне забезпечення керівництва країни і земель при загрозі і виникненні НС, попередження населення про лиха;
- керівництво проведенням заходів щодо захисту населення та їх оперативне планування;
- підготовку органів управління і особового складу аварійно-рятувальних та інших формувань до виконання покладених на них завдань, а також населення до дій на випадок виникнення надзвичайної ситуації.

При Міністерстві внутрішніх справ створений постійний комітет з ЦО, якому підпорядковуються відділи ІДО міністерств внутрішніх справ земель.

Особливістю організаційної структури системи захисту населення, об'єктів економіки від НС в мирний та воєнний час слід вважати створення при Міністерстві внутрішніх справ непостійно діючого штабу з ліквідації наслідків катастроф і комісії з організації захисту населення від зброї масового ураження. Штаб і комісія включаються у роботу тільки при необхідності, звичайно за

проханням уряду землі, на території якої сталася НС.

Стосовно сил і засобів, призначених для виконання завдань захисту населення і територій від НС в мирний і воєнний час, головною службою в Німеччині вважається Служба захисту від катастроф. До її складу входять пожежні і санітарні формування, а також федеральне управління технічної допомоги.

Для надання допомоги постраждалим в надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часу в Німеччині існує ціла система служб і організацій: протипожежна служба; німецький Червоний Хрест; Товариство рятування життя; Союз самаритян; Мальтійська служба допомоги та ін. В країні створена значна мережа сховищ і укриттів, за деякими даними вона розрахована на 50% населення. Система оповіщення країни налічує більш ніж 65 тисяч сирен. Крім того, для оповіщення застосовується радіо і телебачення.

Цивільний захист Франції. Система попередження і ліквідації НС природного та техногенного характеру побудована аналогічно системі Німеччини. Вона розглядається як найважливіша складова національної оборони країни. У Франції загальне керівництво системою захисту населення і територій у мирний та воєнний час здійснює Міністр внутрішніх справ через Департамент Цивільного захисту.

Головні напрямки діяльності системи: попередження, прогнозування, планування, оповіщення населення, організація системи за ієрархічними ознаками і т. ін.

Для виконання завдань ЦО на всіх рівнях державного управління створені спеціальні органи управління цивільного захисту. Такі ж органи є у воєнних округах, які в умовах НС спільно взаємодіють з органами воєнного управління і цивільного захисту.

Питаннями цивільного захисту, окрім штатних органів, займається ряд громадських організацій, в тому числі національна рада цивільного захисту, яка об'єднує більш ніж 30 урядових, професійних та інших організацій, а також вища Комісія цивільного захисту, в яку входять 200 парламентаріїв і ряд провідних посадових осіб регіонального рівня.

Для проведення рятувальних та інших невідкладних робіт під час ліквідації НС залучаються військові частини, спеціально підготовлені для гасіння лісових пожеж, ліквідації морського забруднення, а також пожежники, поліцейські, медичні, саперні та інші спеціалізовані підрозділи. До останніх належить оперативний координаційний центр КОДИСК, який здійснює цілодобове спостереження за всією територією Франції та інформування Уряду і знаходиться в постійному контакті з двома іншими спостережними центрами: армійським (КОА) і Міністерства закордонних справ (СЕЛЮР) для проведення гуманітарних операцій.

Цивільна оборона Великобританії. Організація системи захисту населення і територій від НС ґрунтується на досвіді організації рятування людей, культурних і матеріальних цінностей від бомбардувань під час Першої та Другої світових війн і наступних збройних конфліктів.

Ця система практично не відрізняється від подібних систем Німеччини і Франції. Ідентичні також і завдання: планування, підготовка персоналу, координація діяльності державного управління і місцевих органів влади в повсякденних умовах і при веденні рятувальних та інших невідкладних робіт, а також організація зв'язку і оповіщення.

Загальне керівництво системою здійснює Міністерство внутрішніх справ через відповідні управління і міжміністерський плановий комітет, що координує діяльність міністерств і відомств.

На місцевому рівні виконання основних заходів організовують ради графств, адміністративних районів, муніципалітетів міст через спеціально створені комітети.

Подібно до американського ФЕМА, система Великобританії не має своїх власних сил і засобів, за винятком корпусу спостереження, призначеного для радіаційної розвідки і дозиметричного контролю.

Воєнно-політичне керівництво докладає максимум зусиль для підготовки населення до дій в умовах НС і кваліфікованих кадрів у сфері попередження і ліквідації їх негативних наслідків.

Цивільний захист Італії. В країні створена спеціальна організаційна структура - Національна служба цивільного захисту.

Загальне керівництво і координацію діяльності цієї служби на державному рівні здійснює Міністр із справ координації цивільного захисту через Міністерство цивільного захисту, яке відповідає за:

- підготовку населення до дій у випадку виникнення НС;
- надання допомоги постраждалим районам країни;
- розробку і реалізацію програм прогнозування НС та їх попередження.

Забезпечує єдине керівництво ЦО і координує діяльність всіх її служб Оперативний комітет цивільного захисту при Міністерстві із справ координації цивільного захисту. В його склад входять представники вищого керівництва державних органів влади.

На регіональному рівні керівництво ЦО здійснює комісар через відповідні відділки. На місцевому рівні в провінціях і комунах — відповідно префект або мер.

Основу сил і засобів цивільного захисту Італії складають: Національний корпус протипожежної охорони, підрозділи Збройних сил, поліція, Державний корпус охорони лісів, Національний корпус альпійської служби, італійський Червоний Хрест, організація національної санітарної служби та ін.

Цивільна оборона Швеції. ЦО Швеції є складовою загальної системи оборони країни. Загальне керівництво ЦО здійснює Міністр оборони через управління ЦО. Начальник цього управління є одночасно і начальником (генеральним директором) ЦО країни, очолює Національну раду з ЦО, усі 7 членів якої призначаються особисто королем.

В країні створена значна кількість захисних споруд. Як правило, вони розташовуються в найбільших містах. Є сховища скального типу, вирубані в гірських породах на глибині 15-20 м. їх загальна місткість складає близько 100 тис. чоловік. Засобами індивідуального захисту планується забезпечити кожного мешканця країни.

За своїм призначенням і функціями, що виконуються, ЦО Швеції поділяється на місцеву (в дільницях, муніципалітетах, загалах) і регіональну (в округах і районах). Основу складають сили і засоби місцевої ЦО. Вони представлені службами: управління, аварійно-рятувальною, протипожежною, медично-санітарною, протирадіаційною і протихімічним захисту, охорони і підтримання порядку. Вирішенням завдань мирного часу займається рятувальна служба, її сили залучаються до робіт при ліквідації пожеж, повеней, аварій на

хімічних виробництвах, усіх видах транспорту.

Цивільна оборона Японії. В цій країні немає спеціально створеної організаційної структури для захисту населення і об'єктів економіки, територій від різних НС. Цю функцію виконує Центральна рада із захисту від НС, яку очолює прем'єр-міністр країни і відповідні ради із захисту від НС префектур і населених пунктів на чолі із губернаторами префектур, мерами міст і старостатами сіл. Членами Центральної ради є керівники провідних міністерств і відомств країни, президент товариства Червоного Хреста Японії і голова директорської ради банків Японії.

Основні завдання Центральної ради:

- планування заходів із захисту від лих і повсякденний контроль їх виконання державними відомствами, громадськими, напівгромадськими і акціонерними організаціями;

- розробка і впровадження в життя Основного плану захисту від НС і план невідкладних заходів в умовах НС;

- організація моніторингу і спостереження за сейсмічною обстановкою на території країни, а також станом об'єктів навколишнього природного середовища;

- розвиток і удосконалення нормативно-правової бази з питань захисту від НС. При цьому необхідно підкреслити, що під час надзвичайної небезпеки чи очікуванні стихійних лих на базі Центральної ради і під її контролем створюються Центральний штаб з ліквідації наслідків лиха або Центральний штаб з невідкладних заходів в умовах НС. При префектурах і адміністраціях місцевих органів влади на базі рад із захисту від лих створюються штаби з ліквідації наслідків НС або штаби з невідкладних заходів в умовах НС.

Отже, в організації і функціонуванні цивільної оборони в різних країнах є багато спільного:

1. Ці системи, незважаючи на зниження загрози ядерної війни і вихід на перший план питань попередження техногенних аварій і стихійних лих, негайного реагування у випадку їх виникнення і ведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, як і раніше відіграють велику роль у забезпеченні національної оборони і виконання оборонних заходів.

2. Керівництво системами здійснюється на урядовому рівні безпосередньо або через Міністерство оборони чи Міністерство внутрішніх справ, або через спеціально створені органи державної влади.

3. Вирішення питань організації дій в екстремальних ситуаціях покладено на міністерства і відомства, що володіють відповідними силами і засобами і мають високий ступінь оснащеності, а також на місцеві органи влади, підтриманню яких у постійній готовності до дій у НС в США, Німеччині, Франції, Великобританії, Італії, Японії і багатьох інших країнах надається особлива увага тому, що вони, в першу чергу, організують і проводять найбільший обсяг рятувальних та інших невідкладних робіт. Крім цього, для вирішення питань з ліквідації наслідків аварій і стихійних лих залучаються громадські організації і добровольці.

4. В усіх країнах створені сучасні системи управління силами і засобами, добре обґрунтовані системи підготовки керівного складу і персоналу аварійно-рятувальних та інших формувань, навчання населення діям у НС різного характеру.

Таким чином, аналіз досвіду зарубіжних країн показує, що створені ними

системи захисту населення і територій від НС природного, техногенного та воєнного характеру здатні досить ефективно забезпечити життєдіяльність людей і суспільства, об'єктів економіки та інфраструктури у випадку їх виникнення.

В теперішній час цивільному захисту надається особлива увага, і необхідність координації і об'єднання зусиль при боротьбі з лихами не викликає сумнівів. Сумісні дії декількох країн дозволяють сконцентрувати ресурси для подолання наслідків НС, яких у однієї країни, як правило, виявляється недостатньо.

У ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій і наданні допомоги потерпілому населенню беруть участь і міжнародні організації.

МОЦО - Міжнародна організація цивільної оборони. Вона створена в 1931 році на засновницькій конференції в Парижі і спочатку називалася "Міжнародна організація по захисту цивільного населення у військовий час". В 1958 році була перейменована в Міжнародну організацію цивільної оборони (МОЦО). Штаб-квартира знаходиться в м. Женева (Швейцарія).

У відповідності з прийнятим статутом, метою МОЦО є розвиток і удосконалення організації ЦО, методів і технічних засобів, що дозволяють попередити або зменшити наслідки застосування засобів військової боротьби у військовий час або стихійних лих в мирний час.

Головною діяльністю МОЦО є підготовка професійних кадрів ЦО, що здатні діяти в умовах кризи. Навчання й інформування населення також є одним з пріоритетних напрямків діяльності МОЦО.

Для забезпечення дотримання Конвенцій необхідні спільні зусилля авторитетних міжнародних організацій, таких як ООН, ОБСЄ, МКЧХ, а також розуміння та всіляка підтримка з боку держав світової спільноти. Важливим є також зважений підхід до проблем, що виникають, остаточна відмова від "подвійних стандартів" при розв'язанні конфліктів, застосування всіх наявних засобів, передусім мирних, для забезпечення надійного захисту жертв війни.

Успішна діяльність МОЦО багато в чому визначається її тісною взаємодією з ЮНДРО та іншими міжнародними організаціями.

ЮНДРО - Відділ координатора ООН з надання допомоги в разі стихійних лих. Був заснований в 1971 році за рішенням Генеральної Асамблеї ООН. Є органом надання допомоги потерпілим в разі стихійних лих, призначений для мобілізації ресурсів і координації дій різних організацій в системі ООН для надання допомоги країнам, що потерпають від лиха. Відділ підготував ряд документів, які об'єднані в 12 томів і присвячені питанням підготовки до стихійних лих і зниження їх наслідків.

МАГАТЕ - Міжнародне агентство з атомної енергетики – спеціалізований заклад ООН. Створено в 1957 році для розвитку міжнародного співробітництва в галузі мирного використання атомної енергетики (до нього входять 110 країн світу).

ЮНЕП - Заклад ООН по програмі навколишнього середовища (програма ООН з навколишнього середовища). Займається розробкою основ і методів комплексного наукового планування і управління ресурсами біосфери, створений у 1972 р., в який входять США, Великобританія, Франція, Італія і інші країни.

В теперішній час дев'ять західноєвропейських країн підписали угоду про запобігання наслідкам стихійних лих і захисту від них. До цих країн належать Франція, Італія, Іспанія, Португалія, Мальта, Греція, Сан - Маріно, Туреччина. Угода передбачає також створення мережі спеціальних центрів по обміну

інформацією і підготовці спеціалістів. У відповідності з цією угодою в Туреччині створений Європейський учбовий центр підготовки до стихійних лих (АФЕМ).

Для об'єднання зусиль із запобігання та поліпшення інформованості світової спільноти при ООН існує програма обізнаності та готовності до аварійних ситуацій на локальному рівні (APELL). Одним з основних завдань програми APELL є підвищення обізнаності як спеціалістів, так і населення щодо можливих техногенних і природно-техногенних надзвичайних ситуацій.

Україна, яка відмовилась від потужного ядерного арсеналу, проголосила позаблоковий статус, бере активну участь в операціях з підтримки миру в різних куточках світу, послідовно виступає за мирне вирішення всіх суперечок, а також за неухильне дотримання положень Женевських Конвенцій в разі виникнення міжнародних та неміжнародних конфліктів.

Міжнародне співробітництво з іншими державами в галузі цивільної оборони (захисту) здійснюють Кабінет Міністрів України і центральний орган виконавчої влади з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи в межах прав і повноважень, передбачених законодавством.

Співробітництво здійснюється з питань обміну досвідом цивільної оборони і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, створення і оснащення сил цивільної оборони, спільних дій у разі надзвичайних ситуацій.

Кабінет Міністрів України приймає рішення про участь України в Міжнародній організації цивільної оборони та в операціях європейських держав з надання допомоги у разі стихійного лиха.

Україна як суверенна держава, підтримуючи зусилля ООН в галузі надання міжнародної надзвичайної допомоги, поважаючи і підтверджуючи загальновізані норми і правила, які існують в рамках різних міжнародних, регіональних та субрегіональних організацій, відповідних міжнародних конвенцій та угод, бере активну участь у співробітництві в галузі надання міжнародної допомоги у разі виникнення надзвичайних ситуацій. Зокрема, Україна є учасницею Угоди між Урядами країн-учасниць Чорноморського Економічного Співробітництва (Болгарія, Вірменія, Греція, Грузія, Молдова, Росія, Румунія, Україна) про співробітництво у наданні надзвичайної допомоги і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру (від 15 квітня 1998 р.). Також між Україною та США 5 червня 2000 р. підписаний меморандум про взаєморозуміння в галузі попередження та ліквідації надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру.

Матеріали для самоконтролю:

1. Як класифікують надзвичайні ситуації?

*А. За характером походження, ступенем поширення, розміром людських втрат та матеріальних збитків.

Б. Розміром людських втрат, ступенем поширення.

В. розміром людських та матеріальних втрат.

Г. Ступенем поширення, характером походження, розміром людських втрат.

2. Як класифікують НС залежно від характеру походження?

*А. Техногенного, природного, соціального, воєнного.

- Б. Природного, соціально-економічного, техногенного, воєнного.
- В. Техногенного, виробничого, природного, воєнного.
- Г. Природного, виробничого, соціального, воєнного.

3. Які Ви знаєте рівні надзвичайних ситуацій?

- *А. Державний, регіональний, місцевий, об'єктовий.
- Б. Об'єктовий, локальний, регіональний, глобальний.
- В. Державний, регіональний, територіальний, глобальний.
- Г. Глобальний, регіональний, місцевий, об'єктовий.

4. Хто встановлює порядок класифікацій НС за рівнями?

- *А. Кабінет Міністрів України.
- Б. Верховна Рада та Кабінет Міністрів України.
- В. Президент, Верховна Рада.
- Г. Рада Національної безпеки України.

5. Які Ви знаєте підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту (ЄДСЦЗ)?

- *А. Функціональна, територіальна.
- Б. Галузева, місцева.
- В. Функціональна, галузева.
- Г. територіальна, галузева.

6. Які Ви знаєте режими функціонування єдиної державної системи цивільного захисту?

- *А. Повсякденного функціонування, підвищеної готовності, надзвичайної ситуації, надзвичайного стану.
- Б. Повсякденний, підвищений, надзвичайного стану, загрози.
- В. Повсякденного функціонування, підвищеного стану, надзвичайної ситуації, загрози.
- Г. Повсякденний, підвищений, загрози, надзвичайного стану.

7. Які Ви знаєте формування цивільного захисту?

- *А. Об'єктові і територіальні.
- Б. Об'єктові і місцеві.
- В. Місцеві і територіальні.
- Г. Територіальні і галузеві.

8. Які Ви знаєте види моніторингу?

- *А. Галузевий, територіальний.
- Б. Територіальний, державний.
- В. Місцевий, державний.
- Г. Місцевий, галузевий.

9. Як поділяють територію міста за функціональним призначенням?

- *А. Селітебну, виробничу, ландшафтну-рекреаційну.
- Б. Безпечну, небезпечну, вкрай небезпечну.
- В. Житлову, промислову, ландшафтну-рекреаційну.

Г. Житлову, селітебну. виробничу.

10. Хто виконує обов'язки начальника цивільного захисту на об'єкті ?

*А. Керівник об'єкту.

Б. Головний інженер.

В. Перший заступник керівника.

Г. Заступник з адміністративно- господарської роботи.

Література:

Основна література:

- Барило О.В., Волянський П.Б. та ін. Реагування на надзвичайні ситуації: Навч. посіб. – К.: Вид-во «Бланк- Прес», 2014. – 210 с.

- **Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16.03.2000 року № 1550 – III. редакція від 05.03.2015 р.**

- **Конституція України: чинне законодав. станом на 01 вересня 2015 р. (відпов.офіц.текстові).– Київ:Правова єдність, 2015 р.– 104 с..**

- Кодекс цивільного захисту України від 02.10. 2012 року №5403-VI.

- Олійник П.В. Цивільний захист: підручник для студентів вищих мед.навч.закладів / П.В.Олійник, С.Т.Омельчук, В.В.Чапликта ін.// Вінниця: Нова книга, 2013.- 350 с.

- Основные Положения Международного гуманитарного права, применяемые в случае вооруженных конфликтов.- М.: МККК, 1997. – 5 с.

- **Положення міжнародного гуманітарного права з проблем захисту людей. Ж. «Надзвичайна ситуація» № 7, 1999 р. ст.35.**

- Постанова КМУ від 26.01.2015 р. № 18 "Про державну комісію з питань техногенно-екологічної безпеки та НС";

- Постанова КМ України від 17.07.2013 р. № 564 «Про затвердження Порядку функціонування добровільної пожежної охорони».

- Постанова КМ України від 09.10.2013 р. № 787 «Порядок утворення, завдання та функції формувань цивільного захисту».

- Постанова КМУ від 9 січня 2014 р. № 11 «Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту».

- Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право [Текст] ОБР: навч. посібник / Н.В. Пронюк . – 2010. – 280 с.

- Стеблюк М.І. Цивільна оборона та цивільний захист: Підручник. – 3-ге вид., стереотипне – К.: Знання, 2013 р – 487 с.

Додаткова література:

-Савчук Н.А., Компанец В.С. Недоризанюк Е.М. Н.И.Пирогов – основатель Крестововоздвиженского движения // УІ объедин. науч. мед.-техн. конф. – Винница, 1988. – С. 15-18.

- Сборник Международных соглашений СССР “Права человека”. — Т. 1 (ч.2). “Универсальные договоры”. — Женева, 1994. — С. 944–1027.

- Компанец В.С., Недоризанюк Е.М., Тарасюк В.С., Королева Н.Д. и др. Приоритеты Н.И.Пирогова. – Киев; Винница: НМТО Украины, 1995. – 100 с.

Методичні вказівки підготував
к. мед. н.

А.Левков